ISSN 1648-9098
Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos. 2011. 4 (24). 51–59

LIETUVOS REGIONŲ KLASIFIKAVIMAS PAGAL KAIMIŠKUMĄ, REMIANTIS ATOKUMO KRITERIJUMI

Dalia Vidickienė
Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas
Živilė Gedminaitė-Raudonė
Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas
Vilniaus Gedimino technikos universitetas

Anotacija

Kuriant regionų tipologijas valdymo tikslams ieškoma naujų kriterijų ir rodiklių, padedančių atskleisti regionų skirtumus. Vykstant visuomenės ekonominio ir socialinio gyvenimo permainoms su ypač dideliais iššūkiais susidūrė kaimiškų regionų išskyrimo metodikų kūrėjai, nes norint išmatuoti kokybinį skirtumą tarp kaimo ir miesto regionų nebeužtenka gyventojų skaičiaus rodiklių. Todėl regionų tipologijose, siekiančiose atskleisti kaimiškumo aspektą, pirmoje vietoje pagal svarbą atsiranda kriterijai, apibrėžiantys kaimo gyventojų galimybes būti mobiliais, apibūdinantys jų judėjimo srautus ir judėjimo greitį. Judėjimas suprantamas plačiąja prasme, vertinant gyventojų mobilumą važinėjant į darbą, keičiant gyvenamąją vietą, verslo įmonių steigimosi tempus, užimtumo, senėjimo dinamiką ir kitus procesus. Šiame straipsnyje pristatoma Lietuvos regionų tipologija, kuomet kaimiški regionai apibrėžiami ir vertinami kaip kaimo ir regioninės politikos objektas, remiantis regiono atokumo kriterijumi. Atokumas matuojamas važiavimo trukme nuo gyvenamosios vietos iki artimiausio miesto.

Pagrindiniai žodžiai: tipologijos, kaimo politika, regioninė politika, atokumas.

Įvadas

Visuomenei žengiant į naują – poindustrinį – etapą, prie naujųjų šio etapo keliamų iššūkių tenka derintis ir kaimo politikos formuotojams. Tiek mokslininkai, tiek tokių įtakingų tarptautinių organizacijų kaip Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija, Jungtinių Tautų maisto ir žemės ūkio organizacijos ekspertai teigia, kad kaimo politikoje reikia pereiti prie naujos paradigmos (ICARRD, 2006; Johnson, 2001; Kraybill, Kilkenny, 2003; OECD, 2006a ir 2006b; Storti ir kt., 2004, White House, 2009). Pagrindiniu naujosios kaimo politikos paradigmos skirtumu nurodomas perėjimas nuo funkcinio-sektorinio požiūrio prie integruotos politikos, kompleksiškai sprendžiančios ne tik žemės ūkio, bet visas kaimiškos teritorijos, apibrėžtos kaip kaimiškas regionas, problemas. Norint pereiti prie naujosios kaimo politikos paradigmos, siūlančios kaimo politikoje taikyti priemones, kurios orientuotos ne į atskiro ūkininko ar gyvenvietės rėmimą, bet į viso kaimiško regiono darnią raidą, svarbia tampa regionų tipologija kaimiškumo aspektu.

Iki šiol kuriant regionų tipologijas kaimo politikos tikslams labiausiai buvo paplitusios regionų klasifikavimo metodikos, kuriose pagrindiniu regiono kaimiškumo kriterijumi laikomas gyventojų tankumas ir / ar susitelkimas didesnėse gyvenvietėse. Tačiau vykstant visuomenės ekonominio ir socialinio gyvenimo permainoms išmatuoti kokybinį skirtumą tarp kaimo ir miesto regionų nebeužtenka gyventojų skaičiaus rodiklių. Poindustriniame visuomenės išsivystymo etape labai svarbia savybe tapo mobilumas. Augantys prekių, paslaugų ir informacijos srautai bei darbo jėgos, turistų, gyventojų migracijos procesai keičia kaimiško regiono, tradiciškai suvokiamo kaip retai apgyvendintos, žemės ūkiui naudojamos teritorijos, sampratą. Reaguojant į šį laikmečio suformuotą ekonominio ir socialinio visuomenės gyvenimo bruožą, naujose kaimiškumo koncepcijose mėginama gyvenvietės ar regiono savybes susieti su dabartiniame visuomenės gyvenime svarbiais procesais, jų vyksmo greičiu. Todėl regionų tipologijose, siekiančiose atskleisti kaimiškumo aspektą, pirmoje vietoje pagal svarbą atsiranda kriterijai, apibrėžiantys kaimo gyventojų galimybes būti mobiliais, apibūdinantys jų judėjimo srautus ir judėjimo greitį. Judėjimas suprantamas plačiąja prasme, vertinant gyventojų mobilumą važinėjant į darbą, keičiant gyvenamąją vietą, verslo įmonių steigimosi tempus, užimtumo, senėjimo dinamiką ir kitus procesus (Benaki ir kt, 2007; Knickel, Renting, 2000; OECD, 2006a).

Straipsnio tikslas – pristatyti Lietuvos regionų tipologiją, kuomet kaimiški regionai apibrėžiami ir vertinami, remiantis regiono atokumo kriterijumi. Atokumas matuojamas važiavimo trukme nuo gyvenamosios vietos iki artimiausio miesto.

Tyrimas atliktas naudojant ViaMichelin GIS sistemos, statistinių duomenų sisteminės ir grupinės analizės, loginio palyginimo, indukcijos ir dedukcijos metodus.

Regionų klasifikavimo pagal kaimiškumą būdų raida

Skirstant regionus pagal jų kaimiškumo laipsnį valstybių valdymo tikslams dažniausiai remiamasi Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO) metodika. Ilgą laiką buvo naudojama metodika, pagal kurią regionai skirstomi į 3 grupes: į miesto, pusiau kaimo ir kaimo regionus, kai pagrindiniu kaimiškumo kriterijumi laikomas gyventojų tankumas (OECD, 1994). Vietinės bendruomenės, kuriose gyventojų tankumas yra mažesnis kaip 150 žmonių/km^2, priskiriamos kaimo regionams. Vietos bendruomenėmis laikomi baziniai administraciniai vienetai arba smulkūs statistiniai teritoriniai vienetai. Europos mastu kaimiškomis bendruomenėms buvo vadinamas vietinis administracinis teritorinis vienetas (LAU 1 arba LAU 2[1]), kuriame gyventojų tankumas yra mažesnis negu 150 gyventojų/km^2.

Klasifikuojant didesnius teritorinius vienetus, kurie EBPO metodikoje vadinami „regionais“, pasitelkiamas į pagalbą kitas rodiklis – gyventojų skaičius. (Regionais laikomi didesni administraciniai vienetai arba funkcinės teritorijos, atspindinčios „platesnį kontekstą, kuriame vyksta kaimo vystymas“ (OECD, 1994, p. 20). Remiantis šiuo papildomu rodikliu atliekamas antras klasifikavimo žingsnis – NUTS-3 lygyje miesto ir kaimo bendruomenės suskirstomos į tris regionų kategorijas:

1. kaimo regionai (*predominantly rural*): daugiau 50 proc. gyventojų gyvena kaimo bendruomenėse;
2. pusiau kaimo regionai (*significantly rural*): nuo 15 iki 50 proc. gyventojų gyvena kaimo bendruomenėse;
3. miesto regionai (*predominantly urban*): mažiau kaip 15 proc. gyventojų gyvena kaimo bendruomenėse.

Kaimo regionas gali būti priskiriamas pusiau kaimo regionui, jei šiame regione yra miestas su daugiau nei 200 tūkst. gyventojų ir jų dalis sudaro ne mažiau kaip 25 proc. regiono populiacijos. Taip pat pusiau kaimo regionas gali būti priskiriamas miesto regionui, jeigu šiame regione yra miesto centras, kuriame gyvena daugiau negu 500 tūkst. gyventojų, ir jų dalis sudaro mažiausiai 25 proc. regiono populiacijos (OECD, 2010).

Nors lyginant su kitais klasifikavimo būdais, kurie naudojami tiktai NUTS-3 lygyje, EBPO taikomos klasifikavimo metodikos stiprybė yra ta, kad analizuojant gyventojų tankumą LAU1/2 lygyje, yra atsižvelgiama į vidinę NUTS-3 regiono „struktūrą“ (Copus ir kt., 2006), ši metodika taip pat sulaukia daug kritikos. EBPO metodika dažniausiai kritikuojama dėl šių trūkumų:

- regiono priskyrimas vienam iš trijų galimų regiono tipų priklauso nuo kaimo vietovių ir regiono dydžio;
- neatsižvelgiama į kaimyninių regionų charakteristikas.

ES valstybėse-narėse pasitaiko atvejų, kai NUTS-3 regionuose yra atskiriami miestai ir jo apylinkės. Naudojant šią klasifikaciją, miestas gali būti priskiriamas miesto regionui, o jo apylinkės – kaimo regionui. Jei ši teritorija būtų vertinama kaip vienas administracinis vienetas, ji būtų priskiriama miesto arba pusiau kaimo regionui. Taip pat gali pasitaikyti atvejų, kai valstybėse, kurios turi labai dideles kaimo bendruomenes, teritorijos, turinčios nedidelį miesto centrą, gali būti priskiriamos kaimo regionui dėl nedidelio šios teritorijos gyventojų tankumo.

Atsižvelgiant į kritiką ir besikeičiantį visuomenės gyvenimą, ieškoma kaip patobulinti valdymo tikslams naudojamą regionų tipologiją. Apibendrinus mokslininkų, kuriančių regionų tipologijas pagal kaimiškumą, ieškojimų kryptį, galima teigti, kad, jei iki šiol daugiausia dėmesio buvo skiriama tikslesniam regiono kaip atskiro vieneto savybių apibūdinimui, tai pastaruoju metu susitelkiama į regione vykstančius procesus, išreiškiant juos kaip regiono išorinius ir vidinius ryšius. Ryšiai gali pasireikšti kaip mažų gyvenviečių ryšiai tarpusavyje ir su miestu, o taip pat kaip regionų tarpusavio ryšiai.

Pastaruoju metu pagrindine ryšių tarp mažų gyvenviečių ir miesto charakteristika buvo laikomas nuolatinis važinėjimas į darbą. Tai darosi vis dažnesniu reiškiniu, nes dabartinis transporto priemonių ir kelių tinklo išvystymo lygis daugelyje regionų suformavo įpročius gyventi ir dirbti skirtingose gyvenvietėse. Tačiau kai kuriuose regionuose gali susiklostyti situacija, kai miestai ir likusi teritorija egzistuoja kaip du atskiri arealai, kurių gyventojai susitinka tik epizodiškai, nes, kaip rodo tyrimai, kai kuriose rečiau gyvenamose teritorijose važinėjimas dirbti į miestą netampa įprastu dalyku (Baldock ir kt., 2001). Atsižvelgiant į tai, turi būti taikomos skirtingos regioninės politikos priemonės, nes regionai, kuriuose susiformavusios aglomeracijos, pasižymi visai kitu ekonominiu ir socialiniu potencialu.

Kadangi aglomeracijos riba paprastai nubrėžiama pagal tai, kur pasireiškia intensyvi švytuoklinė vidinė migracija tarp kaimo ir miesto, parenkant konkrečius rodiklius, naudojamus regionų klasifikavimui, pagrindiniu rodikliu laikomas rodiklis: „Dirbančiųjų ne savo gyvenamojoje vietoje dalis visame dirbančiųjų skaičiuje“. Pavyzdžiui, JAV pagal šį rodiklį išskiriamos 3 regionų grupės, naudojamos statistinei apskaitai:

- Regionai, kur dirbti važinėja daugiau kaip 30 proc. dirbančiųjų.
- Regionai, kur dirbti važinėja 5–30 proc. dirbančiųjų.

[1] Lietuvos atveju LAU 1 lygmeniui priskiriamos seniūnijos.

- Likusieji regionai.

Išskiriant Europos funkcines miesto teritorijas, dažniausia taikomas 40 proc. dirbančiųjų ne savo gyvenamojoje vietoje slenkstis (SPESP, 2000).

XXI a. visose visuomenės gyvenimo srityse vis stipriau reiškiasi tinklaveikos bruožai (Castells, 2005). Analizuojant kaimo ir miesto santykius matosi, kad tinklaveikos ryšiai taip pat stiprėja. Vis labiau pasireiškia gyventojų kėlimosi gyventi iš miestiškųjų aglomeracijų ne tik į priemiesčio zoną, bet ir į labiau nutolusius mažus ir vidutinius miestelius, tendencija (URBED, 2002). Plinta taip vadinamas „lankstus“ gyvenimo būdas, kuomet žmonės sąmoningai išskaido savo gyvenamąją vietą, turėdami kelis būstus, ir, priklausomai nuo aplinkybių, gyvendami tai viename, tai kitame (Saartenoja ir kt., 2008), taigi daugėja miestiečių, turinčių antrąjį būstą kaime. Spartus informacinių ir ryšių priemonių tobulėjimas žada dar didesnę revoliuciją, susijusią su darbo vietų organizavimu. Jau dabar nemažai verslo įmonių ir kitų organizacijų naudoja nuotolinės darbo vietos modelį, leisdamos savo darbuotojams dirbti namie ar kitoje jiems patogioje vietoje. Prognozuojama, kad darbo vietos grąžinimo į darbuotojo gyvenamąjį būstą tendencija artimiausioje ateityje pasireikš labai stipriai. Atsižvelgiant į didėjantį visuomenės susirūpinimą sveikesne gyvenamąja aplinka galima tikėtis, kad nuotolinės darbo vietos modelio taikymo plėtra padidins norinčiųjų persikelti gyventi iš miesto į kaimą skaičių.

Atsižvelgdami į paminėtus veiksnius regionų tipologijų konstruotojai atkreipė dėmesį į bendradarbiavimo tinklų formavimąsi tarp mažesnių gyvenviečių, kurios paprastai nevadinamos miestais, teigdami, kad nebepakanka analizuoti miesto, kaip koordinuojančio centro, vaidmenį. Svarbios tampa ne tik monocentrinės aglomeracijos, bet ir policentriniai ryšiai. Pastaruoju metu policentrinio regionų vystymo svarba pabrėžiama ir Europos Komisijos Europos erdvinio vystymo programose.

Analizuojant policentrinę miestų sistemą daug diskusijų kyla dėl to, ką laikyti sistemos „centru“, kokiomis charakteristikomis jis turi pasižymėti. Kai kurie tyrinėtojai, spręsdami šią problemą, siūlo pagrindinių institucijų ir paslaugų teikėjų, kurias privalėtų turėti policentrinės miestų sistemos centrai, sąrašus. Vienos valstybės mastu, tokio sąrašo sudarymas nėra labai sudėtingas. Tačiau, jei norime sudaryti tokį institucijų sąrašą, tinkantį kelioms valstybėms, susiduriame su kultūrinės įvairovės (visų pirma valdymo kultūros) įtaka institucinės sandaros parinkimui.

Kol mokslininkai gilinasi kaip geriau išspręsti centrų parinkimo problemą, viešojo valdymo praktikoje mėginama išsiversti policentrinės sistemos centru laikant mažesnių regiono teritorinių-administracinių vienetų „administracinius centrus“. Tuomet pagrindiniu rodikliu, integruotai atspindinčiu policentrinio teritorijų vystymo tikslus, laikomas toks rodiklis kaip „kelionės laikas nuo regiono pakraščio iki administracinio centro“. Tai lengvai apskaičiuojamas ir mažiausiai diskusijų sukeliantis rodiklis.

Kelionės laiko nuo regiono pakraščio iki administracinio centro rodiklis, panašiai kaip ir dirbančiųjų ne savo gyvenamojoje vietoje dalies visame dirbančiųjų skaičiuje rodiklis dažnai kombinuojamas su kitais, jau minėtais rodikliais. Pavyzdžiui, vieno ES policentrinę sistemą nagrinėjančių projektų Vokietijos komanda pasiūlė šį rodiklį papildyti tokiu rodikliu kaip „gyventojų skaičius didžiausiame mieste“ (Pumain ir kt., 1999).

Nors policentrizmo koncepcija laikoma viena iš perspektyviausių instrumentų, padedančių didinti miestų sistemų konkurencingumą (Bailey, Turok, 2001), kol kas ja pagrįstą klasifikacijos būdą praktiškai dažniausiai mėginama taikyti tik didesniuose regionuose, jungiančiuose kelias valstybes, ar ES mastu. Vienu iš rimčiausių mėginimų praktiškai pritaikyti policentrizmo koncepciją regionų tipologijų konstravime, apjungiant ją su svarbiausia šiuo metu regiono kaimiškumo charakteristika – atokumu – galima laikyti Lewis Dijkstra ir Hugo Poelman pasiūlytą regionų klasifikavimo metodiką (Dijkstra, Poelman, 2008). Kadangi šią regionų klasifikavimo metodiką nuo 2010 m. pradėjo naudoti Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija, galima tikėtis, kad artimiausioje ateityje ji taps viena iš pagrindinių tipologijų, skirtų valstybių valdymo tikslams.

Atokumas – pagrindinis regiono kaimiškumo kriterijus

Poindustrinis visuomenės vystymosi etapas kelia daug naujų iššūkių kaimo teritorijose gyvenantiems asmenims. Industriniame visuomenės vystymosi etape apibūdinant kaimiškas vietoves buvo pabrėžiama, kad jose gyvena mažiau žmonių, mažesnė darbo jėgos pasiūla, veikia mažiau verslo įmonių ir kitokių organizacijų. Tačiau dabartinis darbo jėgos mobilumas ir mažėjantis gyventojų sėslumas renkantis gyvenamąją vietą keičia situaciją iš esmės.

Siekiant kaimo politikos priemonėmis užtikrinti kaimo gyventojams aukštesnę gyvenimo kokybę ypač svarbiu tampa paslaugų prieinamumas. Kadangi aprūpinti kaimo gyventojus darbo vieta ir visomis pagrindinėmis šiuolaikiniam gyvenimo būdui reikalingomis paslaugomis jų gyvenamojoje vietoje yra neįgyvendinamas uždavinys, pagrindiniu kriterijumi apibrėžiant kaimiškus regionus tampa jų atokumas. Geografinė regiono ir jame įsikūrusių gyvenviečių padėtis lemia, kiek laiko užtruks kelionė į miestą, kuriame yra darbo vietų ir teikiamos įvairios viešosios ir buitinės paslaugos. Taigi dabartinėje visuomenėje atstumas iki miesto tampa svarbiu rodikliu, informuojančiu apie regiono gyventojų galimybę naudotis įvairiomis pa-

slaugomis ir pajamų gavimo galimybėmis.

Dijkstra ir Poelman atliko tyrimą, kuriame analizavo ES valstybių narių regionų skirtumus (Dijkstra, Poelman, 2008). Jų atlikto tyrimo, kuriame buvo analizuojami ES valstybių narių regionų skirtumai rezultatai parodė, kad atokūs kaimo regionai išsiskiria pagal gyventojų augimo tempus. Keturi iš penkių atokių regionų turi arba neigiamus augimo tempus arba augimo tempai yra daug mažesni, lyginant su vidurkiu šalyje. Tokia pati situacija yra vertinant atokaus regiono BVP dalį su visos šalies BVP. Atlikus vertinimą, trijų iš keturių atokių regionų BVP augimo tempai buvo neigiami arba ženkliai mažesni lyginant su šalies BVP augimo tempais. Tuo tarpu kaimiški regionai, esantys netoli miestų, pasižymėjo žymiai geresniais šių dviejų rodiklių rezultatais, jie buvo labai panašūs į vidutinius ES-27 rezultatus. Rezultatai taip pat parodė, kad atokių kaimo regionų ūkio subjektų produktyvumas yra žemesnis ne tik pramonėje ir paslaugų sektoriuje, bet ir žemės ūkyje. Nors atokiuose kaimo regionuose žemės ūkio užimama sektoriaus dalis yra didžiausia, tačiau produktyvumas yra mažiausias.

Situacijos Lietuvos regionuose tyrimas taip pat patvirtina minėtas tendencijas. Atokiuose kaimo regionuose mažesnė darbingo ir užimtųjų gyventojų dalis visame gyventojų skaičiuje, didesnė registruotų ir socialinės pašalpos gavėjų dalis. Ekonominis gyventojų krūvis, senėjimo indeksas didžiausias atokiuose kaimo regionuose. Pusiau kaimo regionuose socialinių ir ekonominių rodiklių reikšmės didėja, o geriausia situacija yra miesto regionuose.

Tyrimo metodika

Lietuvos regionų vertinimą sudarė du etapai:

1. Lietuvos regionų grupavimas pagal atokumą, matuojamą važiavimo trukme nuo gyvenamosios vietos iki artimiausio miesto.
2. Lietuvos regionų socialinės ir ekonominės aplinkos rodiklių rezultatų analizė pagal regionų tipą.

Pirmajame etape buvo atliktas Lietuvos regionų grupavimas pagal atokumą, regionus skirstant į miesto, pusiau kaimo ir kaimo regionus. Skirstymas atliktas pagal Lewis Dijkstra ir Hugo Poelman pasiūlytą regionų klasifikavimo metodą (Dijkstra, Poelman, 2008). Regionų atokumo skaičiavimo metodika buvo pakoreguota, atsižvelgiant į Lietuvos teritorijos dydį, gyventojų skaičių ir važiuojamųjų kelių tipus regionuose.

Atstumas iki miesto yra svarbus rodiklis, informuojantis apie regiono gyventojų galimybę naudotis įvairiomis paslaugomis ir galimybėmis. Miestuose visada didesnės darbo, atitinkančio žmogaus sugebėjimus ir pomėgius, galimybės, veikia aukštąjį išsilavinimą teikiančios institucijos, specializuoti sveikatos centrai, teikiamos įvairios buitinės, finansinės ir konsultacinės paslaugos, veikia specializuotos parduotuvės, vyksta įvairūs renginiai ir t. t. Miesto regionuose gyvenantys žmonės gali lengvai naudotis šiomis paslaugomis, tuo tarpu atokių regionų gyventojams šios paslaugos yra sunkiau prieinamos.

Lietuvos regionus grupuojant pagal atokumą regionas buvo priskiriamas vienam iš 3 tipų:

- kaimo regionams, jei daugiau kaip 50 proc. to regiono gyventojų važiuoti nuo savo gyvenamosios vietos iki artimiausio miesto užtrunka daugiau negu 90 min.
- pusiau kaimo regionams, jei daugiau kaip 50 proc. to regiono gyventojų važiuoti nuo savo gyvenamosios vietos iki artimiausio miesto užtrunka nuo 46 iki 75 min.
- miesto regionams, jei daugiau kaip 50 proc. to regiono gyventojų važiuoti nuo savo gyvenamosios vietos iki artimiausio miesto užtrunka iki 45 min.

Važiavimo laikas buvo matuojamas iki miesto centro. Kai kuriais atvejais važiavimo laikas nuo miesto pakraščio iki miesto centro gali būti ilgesnis nei 30 min. Tačiau daroma prielaida, kad kiekvienam gyventojui nereikia važiuoti nuo miesto pakraščio iki paties miesto centro, norint pasiekti darbo vietą, todėl individualūs šio laiko skirtumai susivienodina ir neįtakoja vidutinio rezultato. Kita vertus, Lietuvoje nėra daug labai didelių miestų, kuriuose važiavimo trukmė nuo miesto pakraščio iki miesto centro būtų didesnė negu 30 min., lyginant su kitais Europos miestais.

Miestų, iki kurių buvo matuojamas važiavimo laikas, kategorijai buvo priskiriami tie Lietuvos miestai, kurie atitiko numatytus kriterijus pagal sudarytą paslaugų ir institucijų sąrašą. Šį sąrašą sudarė šios institucijos arba paslaugos:

- Mieste turi veikti universitetas (-ai).
- Mieste turi būti ligoninė (-ės).
- Mieste teikiamos banko ir teisinės paslaugos.
- Mieste teikiamos prekybinės paslaugos, tarp jų turi būti ir specializuotos parduotuvės.

Pagal šiuos kriterijus buvo atrinkti šie 6 Lietuvos miestai: Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Šiauliai, Panevėžys ir Telšiai.

Antrame etape atlikta Lietuvos regionų socialinės ir ekonominės aplinkos rodiklių analizė siekiant nustatyti, kaip šių rodiklių reikšmės skiriasi, priklausomai nuo to, ar regionas priskirtas miesto, pusiau kaimo ar kaimo regionų grupei.

Tyrimo rezultatai

Atlikus Lietuvos regionų grupavimą pagal kaimiškumą, matuojamą regiono atokumu nuo pagrindinių miestų, Lietuvos regionai pasiskirstė taip[2]:

[2] Skaičiavimai atlikti 2010 m. spalio mėn., naudojantis ViaMichelin GIS sistema.

- Miesto regionai sudaro 38 proc. visų Lietuvos regionų;
- Pusiau kaimo regionai sudaro 37 proc. visų Lietuvos regionų;
- Kaimo regionai sudaro 25 proc. visų Lietuvos regionų.

Lietuvos regionų pasiskirstymas pagal kaimiškumą pateiktas 1 paveiksle.

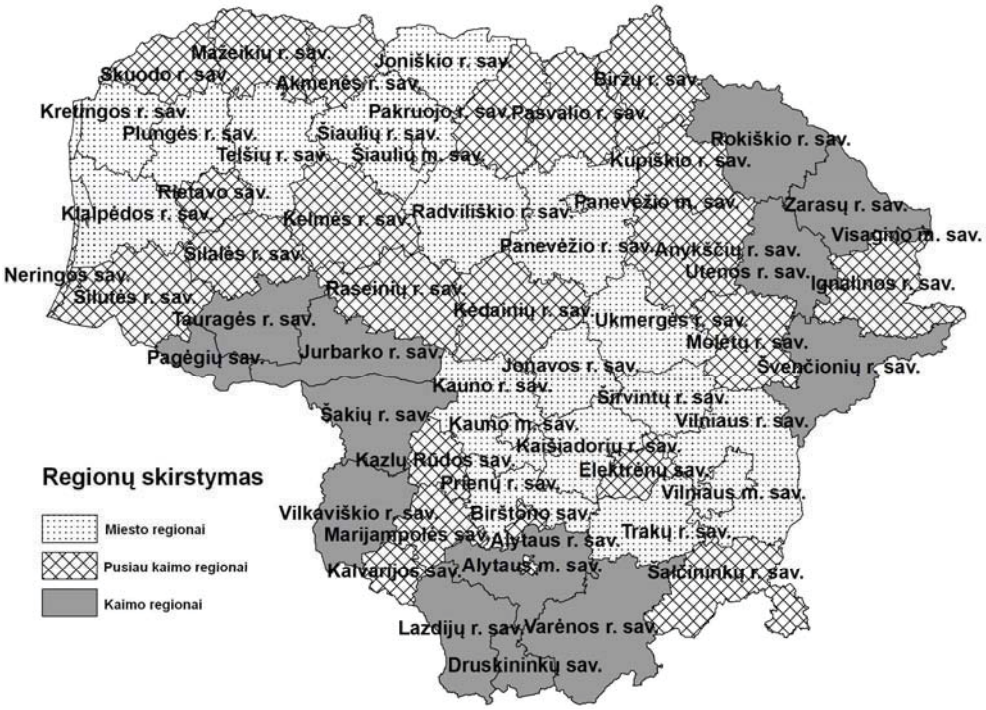

1 pav. Lietuvos regionų pasiskirstymas pagal kaimiškumą 2010 metais.
Šaltinis: sudarytas autorių pagal LR statistikos departamento ir ViaMichelin GIS sistemos duomenis.

Analizės metu buvo atsižvelgiama, ar važiavimo trukmė yra labai arti prie nustatytos ribos (45 arba 75 min.), pagal kurią regionas priskiriamas miesto, pusiau kaimo ar kaimo grupei. Daugiausia diskusijų šiuo klausimu iškilo dėl Elektrėnų savivaldybės, kuri yra tarp dviejų atrinktų didžiausių Lietuvos miestų – Vilniaus ir Kauno. Važiavimo trukmė daugiau negu 50 proc. šio regiono gyventojų iki Vilniaus yra 46 min., o iki Kauno – 47 min., t. y. viršija pasirinktą 45 min. ribą labai nežymiai. Šis regionas taip pat turi greitkelį, kuris palengvina susisiekimo galimybes. Dėl šių priežasčių buvo nuspręsta, kad Elektrėnų savivaldybė priskiriama prie miesto grupės regionų.

Atlikus ekonominių ir socialinių rodiklių skirtumų Lietuvos regionų grupėse 2007–2009 m. analizę, matyti, kad pagrindinių ekonominių ir socialinių rodiklių reikšmės priklausomai nuo regiono tipo skiriasi. Geriausios rodiklių reikšmės yra miesto regionuose, šiek tiek blogesnės pusiau kaimo regionuose, ir blogiausios – kaimo regionuose. Skaičiavimo rezultatai pateikiami 1 lentelėje. Kaimo regionuose didžiausią nerimą kelia socialinės aplinkos rodikliai: lyginant su miesto regionais, registruotų bedarbių dalis darbingo amžiaus gyventojų skaičiuje kaimo regionuose 19 proc. didesnė negu miesto regionuose, socialinės pašalpos gavėjų dalis teritorijos gyventojų skaičiuje kaimo regionuose didesnė 38,8 proc. Kaimo regionai išsiskiria dideliu senėjimo indeksu (151) lyginant su pusiau kaimo ir miesto regionais (atitinkamai 136 ir 133). Ekonominių rodiklių reikšmės taip pat pastebimai skiriasi tarp kaimo ir miesto regionų. Didžiausias skirtumas yra materialinėse ir tiesioginėse užsienio investicijose vienam gyventojui. Miesto regionuose materialinės investicijos vienam gyventojui didesnės 35 proc. lyginant su kaimo regionais, tiesioginės užsienio investicijos vienam gyventojui – 75 proc. lyginant su kaimo regionais. Vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis miesto regionuose didesnis 6 proc. lyginant su kaimo regionais.

1 lentelė

Ekonominių ir socialinių rodiklių skirtumai Lietuvos regionų grupėse, 2007–2009 m.

Rodikliai	Kaimo regionai	Pusiau kaimo regionai	Miesto regionai
Ekonominės aplinkos rodikliai			
Darbingo amžiaus gyventojų dalis visame gyventojų skaičiuje, proc.	66,5	66,5	68,4
Užimtųjų dalis 15–64 metų amžiaus gyventojų skaičiuje, proc.	60,0	60,4	62,1
Materialinės investicijos vienam gyventojui, Lt	3409	3608	5257
Statybos įmonių ir bendrovių atliktų darbų apimtis vienam gyventojui, Lt	1,88	2,1	3,0
Tiesioginės užsienio investicijos 1 gyventojui, Lt	1071	4295	4421
Vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis, Lt	1644	1626	1745
Socialinės aplinkos rodikliai			
Registruotų bedarbių dalis nuo darbingo amžiaus gyventojų, proc.	6,3	5,9	5,1
Socialinės pašalpos gavėjų dalis teritorijos gyventojų skaičiuje, proc.	2,4	2,4	1,47
Ekonominis gyventojų krūvis, proc.	0,64	0,63	0,58
Senėjimo indeksas	151	136	133
1 000 gyventojų tenkančios natūralios kaitos	-6,7	-5,5	-3,3
Gyventojų skaičiaus pasikeitimas (vidutinis gyventojų tempas), proc.	98,8	99,1	99,6

Šaltinis: sudaryta autorių pagal LR Statistikos departamento duomenis.

Lietuvos regionų klasifikavimas pagal kaimiškumą remiantis atokumo kriterijumi ir šių regionų socialinės ir ekonominės aplinkos rodiklių rezultatų analizė patvirtino tendencijas, kurias savo tyrimo metu nustato šios tipologijos kūrėjai Dijkstra ir Poelman (2008). Tai leidžia daryti išvadą, kad ši tipologija yra tinkama Lietuvos kaimo politikai formuoti.

Išvados

1. Reaguojant į poindustrinio visuomenės išsivystymo etapo iššūkius kaimo politikoje pereinama nuo funkcinio-sektorinio požiūrio prie integruotos politikos, kompleksiškai sprendžiančios ne tik žemės ūkio, bet visas kaimiškos teritorijos, apibrėžtos kaip kaimiškas regionas, problemas. Norint pereiti prie naujosios kaimo politikos paradigmos, siūlančios kaimo politikoje taikyti priemones, kurios orientuotos ne į atskiro ūkininko ar gyvenvietės rėmimą, bet į viso kaimiško regiono darnią raidą, svarbia tampa regionų tipologija kaimiškumo aspektu.

2. Poindustriniame visuomenės išsivystymo etape labai svarbia savybe tapo mobilumas. Augantys prekių, paslaugų ir informacijos srautai bei darbo jėgos, turistų, gyventojų migracijos procesai keičia kaimiško regiono, tradiciškai suvokiamo kaip retai apgyvendintos, žemės ūkiui naudojamos teritorijos, sampratą.

3. Regionų skirstymas pagal gyventojų koncentraciją didesniuose miestuose ir gyventojų tankumą nepadeda atskleisti svarbiausių poindustrinės visuomenės problemų. Tyrimai rodo, kad skirtumai tarp situacijos kaimo regionuose, išskirtuose pagal gyventojų tankumo kriterijų, esančių netoli miesto ir situacijos kaimo regionuose, išskirtuose pagal atokumo kriterijų, yra akivaizdūs ir Lietuvoje, ir kitose valstybėse. Atokūs kaimo regionai dažniausiai turi neigiamą gyventojų prieaugį, čia žemesnis produktyvumo lygis, BVP, tenkantis 1 gyventojui ir kiti ekonominiai ir socialiniai rodikliai. Didelis atstumas iki artimiausio miesto dažniausiai yra įvardijamas kaip pagrindinė priežastis, įtakojanti šių regionų nepatrauklumą gyventi ir neigiamą migracijos saldo.

4. Regionų skirstymas pagal atokumą, matuojant jį važiavimo trukme nuo gyvenamosios vietos iki artimiausio miesto, gali papildyti iki šiol naudotą metodologiją, kai regionai buvo priskiriami miesto, pusiau kaimo arba kaimo kategorijai pagal gyventojų skaičių teritorijoje. Toks regionų skirstymas yra labai naudingas politiniais tikslais, nes padeda įvertinti, kokias politines priemones reikia taikyti, siekiant priartinti paslaugas ir pajamų šaltinius prie kaimo gyventojų kiekvieno regiono atveju.

5. Ekonominių ir socialinių rodiklių analizė patvirtino, kad regionų tipologija, kai regionas priskiriamas miesto, pusiau kaimo ar kaimo grupei pagal atokumą, matuojamą važiavimo trukme nuo gyvenamosios vietos iki artimiausio miesto, yra tinkama regionų skirstymui į šias tris grupes. Geriausios socialinių ir ekonominių rodiklių reikšmės yra miesto regionuose, šiek tiek blogesnės pusiau kaimo regionuose, ir blogiausios kaimo regionuose.

6. Siūloma nauja Lietuvos regionų tipologija padės peržiūrėti tradicinius regioninės ir kaimo politikos instrumentus, taip atskleisdama naujas galimybes gerinti gyvenimo kokybę atokiuose Lietuvos regionuose. Vietoj to, kad siekti suvienodinti centrą su periferija per infrastruktūros kūrimo projektus, paramos lėšos gali būti panaudotos efektyviau, jei bus skirtos policentrinio erdvinio Lietuvos pertvarkymo darbams.

Padėka: *Šį tyrimą finansuoja Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. MIP-25/2010).*

Literatūra

1. Bailey, N., Turok, I. (2001). Central Scotland as a polycentric urban region: useful planning concept or chimera? *Urban Studies*, 38 (4), p. 697–715.
2. Baldock, D. J., Dwyer, P., Lowe, J., Petersen, N. Ward. (2001). The Nature of Rural Development: Towards A Sustainable Integrated Rural Policy in Europe. *A Tennation Scoping Study for WWF and the GB Countryside Agencies.* Institute for European Environmental Policy.
3. Benaki, V., Alexandrakis, E., Apostolopoulos, C. (2007). Entrepreneurial Parameters and Classification – Typology for Rural Areas. *ICAS papers*. [žiūrėta 2010-07-12]. Prieiga per internetą: <http://www.stats.gov.cn/english/ICAS/papers/P020071114317657343748.pdf>.
4. Castells, M. (2005). *Tinklaveikos visuomenės raida*. Vilnius: UAB „Poligrafija ir informatika“.
5. Copus, A., Clare Hall, C., Andrew Barnes, A. (2006a). Study on Employment in Rural Areas. *A Study Commissioned by European Commission Directorate General for Agriculture.* SAC.
6. Dijkstra, L., H. Poelman. (2008). Remote Rural Regions. How proximity to a city influences the performance of rural regions. *Regional Focus*. No. 01/2008.
7. Dijkstra L., Ruiz V. (2010). *Refinement of the OECD regional typology: Economic Performance of Remote Rural Regions*. DG Regio, European Commission, OECD.
8. ICARRD/INF-4. (2006). *FAO's Contribution to Good Policies and Practices in Agrarian Reform and Rural Development: a Brief Overview*. International conference on Agrarian reform and rural development, Porto Alegre, 7–10 March, 2006. [žiūrėta 2007-01-30]. Prieiga per internetą: <http://www.icarrd.org/en/icard_doc_down/others_stocktaking_en.doc>.
9. Johnson, T. G. (2001). Focusing on Differences: A New Approach for Rural Policy. *The Main Street Economist*, July 2001. [žiūrėta 2009-01-30]. Prieiga per internetą: <http://www.kansascityfed.org/ruralcenter/mainstreet/MSE_0701.pdf>.
10. Knickel, H., Renting, M. (2000). Methodological and conceptual issues in the study of multifunctionality and rural development. *Sociologia Ruralis*, 40, p. 512–518.
11. Kraybill, D., Kilkenny, M. (2003). *Economic Rationales For and Against Place-Based Policies*. AAEA-RSS Annual Meeting, Montreal, July 27–30.
12. OECD. (1994). *Creating Rural Indicators for Shaping Territorial Policies*. Paris: OECD Publishing.
13. OECD. (2006a). *Rural Policy Reviews*. The New Rural Paradigm: Policies and Governance. OECD Publishing.
14. OECD. 2006b. Reinventing Rural Policy. *The OECD Policy Brief*. [žiūrėta 2009-05-05]. Prieiga per internetą: <http://www.oecd.org/dataoecd/18/9/37556607.pdf>.
15. *OECD Regional Typology*. (2010). Directorate for Public Governance and Territorial Development, 2010. [žiūrėta 2011-01-24]. Prieiga per internetą: <http://www.oecd.org/dataoecd/35/62/42392595.pdf>.
16. Pumain, D., Mathian, H., Rozenblat, C. (1999). A Regional Typology Of Rural-Urban Patterns. *Study Programme on European Spatial Planning*. European Commission.
17. Saartenoja, A., Rinne-Koski, K., Lakso, T. (2008). *Local Governance and Flexible Lifestyle in Rural Regions*. University of Helsinki, Ruralia Institute, Regional Council of South Ostrobothnia. [žiūrėta 2010-08-26]. Priega per internetą: <Klaida! Neleistina nuoroda į hipersaitą.>.
18. Storti D., Henke, R., Macri, M. C. (2004.) The new European rural policy: a comparative analysis across regions. *87 Seminar of the European Association of Agricultural Economists Assessing Rural Development Policies of the CAP*, Vienna, 21–24 April.
19. *Study Programme on European Spatial Planning (SPESP)*. Final report. (2000). NORDREGIO (Stockholm). [žiūrėta 2010-08-27]. Prieiga per internetą: <http://www.nordregio.se/spespn/Files/chapter%201%20-%20april.pdf>.
20. URBED. (2002). *Towns and Cities: Partners in Urban Renaissance*. Report for Urban Summit.
21. White house. (2009). *Developing Effective Place-Based Policies for the FY 2011 Budget, Memorandum for the heads of executive departments and agencies M-09-28 August 11*. Washington. [žiūrėta 2010-11-29]. Prieiga per internetą: <http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/omb/assets/memoranda_fy2009/m09-28.pdf>.

Vidickienė, D., Gedminaitė-Raudonė Z.

Typology of Lithuanian Regions by Rurality Based on Remoteness

Summary

The challenges of the post-industrial development stage of society calls for a shift from rural policy based on the functional-sectoral approach to the integrated policy, which deals not only with agricultural problems, but also with all those relating to a rural territory specified as a rural region. The previous rural policy measures were oriented mainly to the support of an individual farmer or a settlement. The measures of the new policy paradigm are oriented to sustainable development of an entire rural region. This implicates the need for regional typologies based on the criteria of rurality.

Traditionally rural policy decisions are based on regional typologies where the main criterion is population density and/or number of inhabitants in the settlement. The methodology of the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) were most often applied for the classification of the regions by rurality for governance purposes. Regions are divided into three groups by this methodology: predominantly urban, intermediate, and predominantly rural regions. The main indicator of rurality is the population density (OECD, 1994). This methodology in the last decade became the subject of criticism.

In the post-industrial development stage of society mobility became a more important feature of a region than density. The growing flows of commodities, services and information as well as the processes of commuting, internal and external migration are changing the concept of a rural region, which is traditionally perceived as a sparsely inhabited territory used for agricultural purposes. New rurality concepts focus on the criteria specifying the opportunities of the residents to be mobile, their traffic flows and mobility speed and take the first place in terms of importance. Mobility is understood in the broad sense as consisting of residents' commuting, changing their place of residence, rates of businesses development, employment and ageing dynamics, and other processes (Benaki et al., 2007; Knickel, Renting, 2000; OECD, 2006a).

Firstly analysis of mobility of rural residents was focused on commuting that became an important phenomenon. Development of transport systems and road network has formed the habits of living and working in different settlements. However, commuting is not becoming a common practice as there are some regions where cities and the remaining territory exist as separate areas. Inhabitants of cities and countryside contact only episodically. These cases are more frequent in lower density territories (Baldock et al., 2001). Different commuting development in regions implies variability of applied rural policy measures.

The latest research studies on rural and urban relationships indicate the growing importance of other reasons to be mobile. Flexible lifestyle is becoming popular when people have several places of residence (Saartenoja et al., 2008), thus the number of urban residents having a second house in the countryside is increasing. The residents move from urban agglomerations to live not only in the suburban area, but also in remote small and medium-sized townships (URBED, 2002).

The rapid development of information and communication technologies implicates fundamental changes in the organization of workplaces. Distance working system more often is applied by a considerable number of business enterprises and other organizations permitting their employees to work at home or in some other place convenient for them. It is predicted that a tendency to return a workplace to the employee's place of residence would become manifest very strongly in the short term. It is possible to expect that the trend of living in a healthy environment will increase the popularity of distance working system and increase a number of people moving from urban to rural areas.

Taking into consideration the above-mentioned factors, the creators of regional typologies state that it was not enough to analyze the role of a city as a coordinating centre. They focused their attention on the formation of networking between smaller settlements. In this case not only monocentric agglomerations, but also polycentric linkages become of importance.

Polycentric conception is recommended as one of the most perspective tools, helping to increase the competitiveness of urban systems (Bailey, Turok, 2001). However the polycentric relationships are practically attempted to be applied only in larger regions connecting several states, or at the EU level. One of the most serious efforts to practically apply the concept of polycentrism in the creation of rural regional typologies may be considered the methodology for regional classification, proposed by Lewis Dijkstra and Hugo Poelman (Dijkstra, Poelman, 2008). The results of their research on regional differences in the EU Member States indicated that four out of five remote rural regions either had a loss of population or grew more slowly than their country's growth rate. A comparison between regional population trends and national population trends reveals that remote rural regions are far more likely to have suffered a reduction in the share of their country's population. The same is true for their share of national GDP. Almost three out of four regions saw their GDP shrink or grow more slowly than their country's rate. This stands in clear contrast to rural regions close to a city which saw better results for these two indicators. The scores obtained by rural areas close to a city were almost identical to the EU-27 average. GDP per head is the lowest in remote rural regions, three index points below rural regions close to a city and substantially lower than in intermediate and urban regions. An analysis of sectoral productivity shows that remote rural regions consistently have the lowest productivity in agriculture, industry and services. Remote rural regions have the highest share of GVA in the agriculture sector, but also the lowest productivity in this sector.

The aforementioned trends are relevant to the situation in the regions of Lithuania. In the rural regions classified by remoteness, employment rate is the lowest, part of

social allowances is the highest. Age dependency ratio and ageing index are highest in the rural regions. Social and economic indicators are higher in semi-rural regions and the best situation is in urban regions.

The typology of Lithuania's regions specified and evaluated by the remoteness criterion is presented in the article. Classification of the regions was performed with reference to the concept proposed by Lewis Dijkstra and Hugo Poelman (Dijkstra, Poelman, 2008).

Methodology of remoteness of the regions was corrected taking into account the size of the territory of Lithuania, the number of population and the road types in the regions. LAU2 regions were used for this analysis. Remoteness was measured by the traveling time from the place of residence to the nearest town, using the ViaMichelin GIS system.

While grouping Lithuania's regions by remoteness, each region was attributed to one of three types:

- rural region, if driving time to the centre of a city takes over 90 minutes for more than 50% of its residents,
- semi-rural region, if driving time to the centre of a city takes from 46 to 75 minutes for more than 50% of its residents,
- urban regions, if more than 50% of its residents can drive to the centre of a city within 45 minutes.

Analysis of economic and social indicators of LAU2 regions of Lithuania confirmed that the typology of regions where a region is classified as urban, semi-rural, or rural by remoteness measured by the driving time from the place of residence to the closest city, is suitable for classifying regions for governance purposes. Remote rural regions clearly faced a different set of problems than rural regions close to a city did. This is clear from social, economic, and demographical indicators. The best values of social and economic indicators are in the urban regions, worse in semi-rural regions, and the worst in rural regions.

The proposed new typology of the LAU2 regions in Lithuania will help to review regional and rural policy measures, thus revealing new opportunities for improving the quality of life in the remote regions of Lithuania.

Keywords: typology, rural policy, regional policy, remoteness.

Straipsnis recenzuotas.
Straipsnis gautas 2011 m. rugsėjo mėn., straipsnis priimtas 2011 m. lapkričio mėn.
The article has been reviewed.
Received in September 2011; accepted in November 2011.